

Araştırma Makalesi / Research Article

Siyaset - Demokrasi - Protesto Sarmalında Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler ve Devlet İlişkisi

Social Movements and State Relationship in Latin America in the Spiral of Politics - Democracy - Protest

Gökhan AK¹

“Ben bir kurtarıcı değilim. Kurtarıcılar yoktur. Kurtarıcı, insanlar kendilerini özgürleştirdiğinde var olur.”

Ernesto Che GUEVARA (Meksika-1958)

ABSTRACT

Bu çalışmanın amacı, toplumsal hareketlerin yükselişini güç, siyaset ve protesto bağlamında incelemek ve bunların Latin Amerika kapsamında devletle ilişkilerini ele almaktır. Bunu başarmak için, çalışma 19. ve 20. yüzyıllarda Latin Amerika'daki toplumsal protesto hareketlerinin tarihini kısaca izleyecek ve ekonomik, politik, kültürel ve dini seçkinlerin, kentsel ve kırsal işçiler, köylülük, kayıt dışı yoksullar, kadınlar ve yerli topluluklar gibi geleneksel olarak dışlanmış sosyal kesimleri harekete geçirme, bastırma veya birleştirme yollarını ele alacak; böylece, toplumsal hareketlerin siyasi sonuçlarının neler olduğu ve bu sonuçlara nasıl ulaşıldığı eleştirel bir şekilde incelenecektir. Bunun arkasında iki ana neden yatmaktadır. Bunlardan ilki akademisyenler, son yıllarda Latin Amerika toplumsal hareketlerinin politika üzerindeki etkisini ele almaya başlamış olsalar da, toplumsal hareket protestosunun politika sonuçlarını etkilediği koşullar ve mekanizmalar hakkında sınırlı sistematik bir anlayışa sahiptirler. İkincisi ise, mevcut çalışmalar, neredeyse yalnızca politika değişikliğine odaklanmakta; bu yüzden de, toplumsal hareketlerin Latin Amerika'ya ilişkin daha geniş siyasi etkilerini hafife almaktadır. Esasen nitel araştırma metodolojisi benimseyen bu çalışma, bu vesileyle öznelliğe dayalı ve kültür ile topluma yorumlayıcı bir yaklaşım sunmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın araştırma metodolojisi ağırlıklı olarak ilgili bilimsel kitap, makale, rapor ve tezler gibi ikincil veri kaynaklarına dayalı olarak belge ve içerik analizi gibi nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, toplumsal hareketler, devlet, siyaset, demokrasi, protesto

ÖZ

The objective of this study is to examine rise of social movements and considers their relationship with the state regarding Latin America in the context of power, policy and protest. In order to accomplish this, the paper will shortly trace the history of protest movements in modern Latin America in the 19th and 20th centuries, and will consider the ways in which economic, political, cultural and religious elites have sought to mobilise, repress or incorporate traditionally excluded sectors such as urban and rural workers, the peasantry, the informal poor, women and indigenous communities; thus, the study will critically examine what the political outcomes of social movements are, and how these outcomes are achieved. Two main reasons lie behind this. Firstly, although scholars had recently begun to address the policy impact of Latin American social movements, they have limited systematized understanding of the conditions and mechanisms by which social movement protest affects policy outcomes; secondly, existing studies focus almost exclusively on policy change, thus underestimating the broader political impact of social movements regarding Latin America. This paper mainly adopts qualitative research methodology including document and content analysis and basing on secondary data resources like scientific books, articles, reports and thesis.

Keywords: Latin America, social movements, state, politics, democracy, protest

1. Giriş

Toplumsal hareketler denilince, akla ilk olarak bunların siyasi sonuçları nelerdir ve bu sonuçlara nasıl ulaşılır türünde sorular gelmektedir. Ancak, ilgili alanyazın tarandığında mevcut çalışmaların neredeyse yalnızca politika değişikliğine odaklandığı, dolayısıyla toplumsal hareketlerin daha geniş siyasi etkisini hafife aldıkları göze çarpmaktadır. Bu anlamda, süreç izleme, içerik analizi ve tarihsel analiz yöntemleri kullanılarak, toplumsal hareketlerin siyasi sonuçlarının politika alanının ötesine geçtiği ve kurumsal olmayan sonuçların özellikle siyasi bilinçteki değişikliklerin önemli siyasi değişim biçimleri olduğunu vurgulamak önemlidir. Zira vatandaşların siyasi kurumlarını algılama ve onlarla etkileşim kurma şeklini değiştirerek, kurumsal olmayan sonuçların bir ülkenin siyasi sistemi ve kültürü üzerinde uzun vadeli

etkileri olabilir. Mevcut bilimin ötesine geçerek ve dünya genelinde ortaya çıkmaya devam eden protestoları ve toplumsal hareketleri daha iyi anlamak için bilim insanları, sonuçlarını hem kurumsal hem de kurumsal olmayan alanlarda inceleme yoluna gitmektedirler (Bidé, 2015, s. iv).

Bu çalışmanın ana konusu olan Latin Amerika'da, güç, siyaset ve protestolar bağlamında toplumsal değişim ve siyasal iktidarın üç temel biçimini belirlemek mümkündür. Bunları: (a) Seçim siyaseti, (b) Toplumsal hareketlerin inşası ve (c) Yerel kalkınma yönünde toplumsal eylem olarak sıralamak mümkündür. Ancak unutulmamalıdır ki, radikal kitle seferberliği siyaseti, -yine de- toplumsal değişim mücadelesini yeni bir sosyal adalet ve halk iktidarına dayalı gerçek gelişmeye doğru ilerletmenin vazgeçilmez koşulu olmaya devam etmektedir. Nitekim Güney Amer-

ika'da son yıllardaki olay ve gelişmelerin analizi, bölgesel sahnenin yeni değişim dinamikleriyle noktalandığını göstermektedir. Bu değişiklik, tabanın yükselişi, toplumsal örgütlenme biçimleri ve yerel kalkınma ile ilişkili alternatif bir sosyal veya politik olmayan yaklaşımın ilerlemesine dayanmaktadır. Bu fenomen, bugün Latin Amerika'daki siyasi gelişmelerde merkezi bir sorun teşkil etmektedir. Zira Arjantin, Brezilya, Bolivya ve Ekvador olmak üzere dört ülkede devlet ve toplumsal hareketler arasındaki ilişkinin sistematik karşılaştırmalı analizi de bu sonucu göstermektedir (Petras & Veltmeyer, 2006, s. 1).

Latin Amerika ülkelerinde sosyal grupların harekete geçme kapasitesi, Latin Amerika çalışmalarının doğuşundan bu yana bölgedeki öğrencilerin hayal gücünü heyecanlandırmıştır. Kültürel dönüşün yanı sıra, birçok sosyal hareket örgütü doğrudan siyasetle ilgilenmeye devam etmektedir. İstekli hedeflere rağmen, koşulları iyileştirmek için enerjilerinin çoğunu politikayı etkilemeye ayırmaktadırlar. Bu bağlamda, son yıllarda bilim insanları Latin Amerika toplumsal hareketlerinin siyasete olan etkilerini ele almaya başlamış olsalar da, toplumsal hareket protestolarının siyasi sonuçlarının etkilendiği koşullar ve mekanizmalar hakkında sınırlı sistematik bir anlayış mevcuttur (Silva, 2015, s. 27). Dolayısıyla bu çalışma, bir politika süreci yaklaşımının, Latin Amerika'daki toplumsal hareketlerin, protestoların ve bunların politik sonuçlarının daha sistematik analizine yönelik yararlı bir başlangıç sunduğunu savunmaktadır. Maruz nedenle çalışma, neoliberalizme ve post-neoliberal reform deneyimine verilen yanıtları analiz ederek, toplumsal hareketler, Latin Amerika'nın yeni sol hükümetleri ve özellikle ABD gibi küresel ve ulusötesi aktörler arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır.

Esas olarak nitel (kalitatif) araştırma metodolojisini benimsemiş olan tümevarımcı

bu araştırmanın ana amacı, toplumsal hareketlerin yükselişini siyaset, demokrasi ve protesto olguları bağlamında incelemek ve bunların, Latin Amerika'da devletle olan ilişkilerini tartışmaktır. Kapsamı Latin Amerika, toplumsal hareketler, güç, iktidar, devlet ve protesto etme kültürü olan bu çalışmanın önemi, neredeyse yalnızca politika değişikliğine odaklanan çoğu alanyazın çalışmasının aksine, bu bağlamda toplumsal hareketlerin daha geniş siyasi etkileri olduğuna dikkat çekmek; aynı zamanda, toplumsal hareket tabanlı politika süreçlerinin, Latin Amerika'daki toplumsal hareketlerin, protestoların ve bunların siyasi sonuçlarının daha sistematik bir analiz anlayışı üzerinden sağlanabileceğini vurgulamaktır.

Alanyazın taraması ve veri araştırma aşamalarında esas olarak bilimsel kitap, makale, tez, rapor gibi ikincil veri kaynaklarından faydalanmış olan bu çalışmada, sosyal bilimlerde veri analiz metodları olarak kullanılan doküman analizi ve içerik analizi bilimsel araştırma teknikleri ile yorumlamacılık ileri araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Ayrıca, bu çalışma bağlamında kullanılan bilimsel araştırma yöntemleri literatür taramasını "metin madenciliği (text mining)" veri analiz yöntemi üzerine oturmaktadır. Konuyla ilgili yaşamda soyut, ancak literatürde somut "büyük veri" varlığında, literatürdeki Latin Amerika çalışmalarının, Güney Amerika halklarının yüzlerce yıldır maruz kaldığı sıkıntı, şiddet ve zorluklara rağmen, ancak 1960'lerden günümüze ilgi kazanarak irdelenebildiğini söylemek (Meyerowitz, 2008) hayli dikkat çekicidir. Bu bağlamda, genelde tarihçilerin yararlandığı metin madenciliği yöntemi, genellikle uzaktan okuma olarak da adlandırılır ve Latin Amerika çalışmaları gibi sosyal bilimlerde –nispeten– kısa tarihli, ancak okunamayacak kadar büyük bir literatürü ve metin havuzunu, makro ve deneysel olarak ve de ortak bağlamlar ve belirli bir söylemin tüm gövdesindeki

anlam-bilimsel ilişkileri analiz edebilme ve veriyi iyi bir tarihsel yorumlamaya dönüştürebilme olanağı sağlar. Bu çalışmada da, metin madenciliklerinin heyecan verici bu dönüştürücü niteliğinden yararlanmanın, çalışmanın bulgu ve analizlerine ilave değer kattığı (Blaxill & Beelen, 2016, ss. 422-423) düşünülmektedir.

2. Toplumsal Hareket ve Siyasal Değişim İlişkisi: Kol Kola Bir Eylemsellik

Birçok toplumsal hareket aynı zamanda siyasi karar alma süreci üzerinde daha fazla etki talep ederek (Ortiz vd., 2013, s. 42), kendi ülkelerinin siyasi sistemlerinin kapasitesini artırmayı amaçlar (Meyer vd., 2005, s. 300). Yine de, geniş bir literatür toplumsal hareketlerin nasıl ve neden ortaya çıktığını incelerken (Gamson, 1990; Giugni vd., 1998; Jenkins & Klandermans, 1995), bilim insanlarının bunların siyasi sonuçlarını ampirik olarak incelemeye başlamaları ancak son 20 yıllık bir geçmişe sahiptir (Giugni, 1998). Bunun nedeni, sosyal hareket çalışmalarının bu alt alanındaki ilerlemeyi engelleyen bir dizi metodolojik ve kavramsal sorundur (Kolb, 2007; Tilly, 1999). Özellikle de, belirli bir siyasi sonuca neden olanın toplumsal bir hareket mi, yoksa başka bir faktör mü olduğunu belirlemek zordur. Bunun nedeni, herhangi bir zamanda, çıkar grupları ve siyasi partiler de dahil olmak üzere, siyasi arenaya dahil olan birden fazla aktörün bulunmasıdır (Tilly, 1999). Bu ise, bir toplumsal hareketin ortaya çıkışı ile onun gözlemlenebilir sonuçlarının çoğu arasındaki zaman gecikmesiyle daha da karmaşık hale gelir.

Ayrıca, bu çalışmanın diğer siyasi değişim biçimlerini göz ardı ederek, neredeyse yalnızca toplumsal hareketlerin siyasi sonuçlarına odaklandığını vurgulamak yerinde olacaktır. Nihayetinde toplumsal hareketin sonuçlarına ve bu sonuçların elde edildiği mekanizmalara ilişkin an-

layışımız nispeten az gelişmiş durumdadır. Bundan ötürü, toplumsal hareketlerin siyasi değişimin önemli itici güçleri olduğu ve olmaya devam ettiği bir dünyada, bunların siyasi sonuçlarının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması ihtiyacı her zaman-kinde daha acil hale gelmektedir (Johnston, 2014, s. 153). Anılan teorik amaç göz önünde bulundurularak, bu aşamada çalışmanın; “Latin Amerika’da onlarca yıldır görülen köklü toplumsal hareketlerin siyasi sonuçları nelerdir ve bu sonuçlara nasıl ulaşılır?” sorusundan doğan problematiğe verilebilecek uygun bir yanıt, gerek bu çalışmanın sorunsalı, gerekse amacı bağlamında olma üzere, söz konusu sorunun Latin Amerika’da toplumsal hareketlerin ve devletin gücü, politikası ve protestosu aracılığıyla yanıtlanmaya çalışılması olarak şekillenebilir.

Bu aşamada, çalışmanın sorunsalı ile ilintili bazı anahtar kavramlara da değinmek uygun olacaktır. Nitekim bu çalışmanın ana amacı doğrultusunda, Tarrow’un (2011, s. 9) geniş çapta alıntılanan “toplumsal hareket” tanımını, “ortak amaçlara ve toplumsal dayanışmaya dayalı, seçkinler, muhalifler ve otoritelerle sürekli etkileşim içinde olan kolektif meydan okumalar” olarak kabul etmek mümkündür (Tarrow & Till, 2007, s. 3). Çalışma ana ekseninde anılan tanım benimsenmiştir; zira söz konusu tanım, toplumsal hareketlerin; kolektif meydan okuma, ortak amaç, toplumsal dayanışma ve sürekli etkileşim şeklindeki dört ampirik özelliğini birlikte ele almakta olup, bu nitelik, onları protestolardan ve diğer çekişmeli eylem biçimlerinden ayırmaktadır. Gerçekten de toplumsal hareketler, çekişmeli siyasetin bir alt kümesinden ziyade, siyasi şiddeti, iç savaşları ve devrimi içeren geniş bir kategoriden oluşmaktadır (Tarrow & Till, 2007, s. 4). Aynı zamanda, farklı tarz protestonun mutlaka bir toplumsal hareket oluşturmadığı da göz ardı edilmemelidir. Bunun yerine, bir protesto, ancak “yer-

leşik sosyal ağlara girdiğinde...[ve] güçlü rakiplere karşı çekişmeyi sürdürebilecek destekleyici kimlikler ürettiğinde” sosyal bir hareket haline gelir (Tarrow, 2011, s. 33). Başka bir deyişle, toplumsal hareketler, var olan sosyal ağlara, kolektif kimliklere dayanmaları ve zaman içinde kendilerini sürdürebilmeleri bakımından protestolardan ayrılmaktadır.

Bu çalışmada toplumsal hareketler bağımsız değişken olup, bağımlı değişken ise politik değişimdir. Nitekim çoğu sosyal hareket araştırmacısı, siyasi değişimi kamu politikasındaki değişiklikler olarak işlevselleştirmiştir (Earl, 2000, ss. 3-7; King vd., 2005, ss. 1211-1213). Ancak, diğerlerinin daha geniş tanımlar sunduğu görülmektedir. Örneğin, sosyal hareket uzmanı Kolb (2007, s. 4) siyasi değişimi, “devletle ilgili sonuçlar ve onun politikaları, siyaseti ve siyasetindeki değişiklikler” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, siyasi değişim kavramını politika sonuçlarının ötesine genişletse de, toplumsal hareket katılımı ve genel olarak yurttaşlar arasında meydana gelen kurumsal olmayan değişiklikleri dışarıda bırakmaktadır. Bu yüzden, kurumsal olmayan siyasi sonuçların önemli olduğunu, zira vatandaşların siyasi kurumlarını algılama ve onlarla etkileşim kurma şeklini etkileyebileceği görüşünü önermek mümkündür. Zira bu kurumsal olmayan sonuçlar, siyasette daha büyük bir pay talep etmeye istekli ve yetenekli bir yurttaşlığın gelişimini teşvik ederek, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi dönüştürebilir (Johnston, 2011, s. 30).

Dolayısıyla bu tür bir yaklaşım benimsenmesinin, politika yapımcılar, hükümetler, sosyal hareket katılımı ve sıradan vatandaşlar için de pratik çıkarımları olduğu aşikardır. Keza toplumsal hareketler, siyasi sistemleri, kurumları ve kültürleri etkileyerek tarihi şekillendirmiştir. Johnston’un (2014, s. 139) öne sürdüğü gibi, toplum-

sal hareketler olmadan modern devletin derecesini sergilemesi pek olası görünmemektedir; nitekim bu bağlamda Johnston, daha önce dışlanmış toplum kesimleri için oy kazanan iki toplumsal hareket örneği olarak ABD’deki kadın hareketine ve Sivil Haklar hareketine işaret eder.

Ayrıca, toplumsal hareketler vatandaşların tercihlerini sandıktan öteye geçerek hükümete iletmeleri için görsel olarak güçlü bir yoldur; bir nevi sivil toplum hareketidir. Gerçekten de Tarrow’un (2011, s. 113) iddia ettiği gibi, “...protesto gösterileri sivil siyasetin seçim dışı ana ifadesi haline gelmiştir.” Sosyal hareketler, ayrıca ideal olarak vatandaşların seçimler arasında liderlerini sorumlu tutmalarına izin veren bir sosyal hesap verebilirlik mekanizması sağlar. Seçim mekanizmalarından farklı olarak, bu hesap verebilirlik biçimi sabit takvimlere bağlı değildir; ancak, organize sivil toplum tarafından “talep üzerine” etkinleştirilebilir (Peruzzotti, & Smulovitz, 2000, s. 150).

Bu nedenle, hükümetlerin ve politika yapımcıların toplumsal hareketleri ciddiye almaları gerektiği açıktır. Hareketlerin ve siyasi erişimlerinin daha iyi anlaşılması, politika yapımcıların vatandaşlarının taleplerine daha duyarlı politikalar tasarlamasına yardımcı olabilir. Ayrıca, hükümetler demokratik katılım fırsatlarını artırmak için kurumlarda reform yapabileceklerdir. Bu pratik çıkarımlar, örneğin Latin Amerika’daki Şili öğrenci hareketi de dahil olmak üzere birçok yeni hareketin, temsili demokrasi krizini öne sürerek geleneksel siyasi kurumlardan hoşnutsuzluk dile getirdiği göz önüne alındığında özellikle önemlidir (Ortiz vd., 2013). Öte yandan bu durum, demokratik hükümetlerin vatandaşlarıyla etkileşimlerinde reform yapma ihtiyacının giderek daha acil hale geldiği anlamına da gelmektedir.

3. Yapısal Faktörlerin Toplumsal Hareketliliği Şekillendirmesi: Yaklaşımlar, Ölçütler

Toplumsal hareketler ve siyasi değişim üzerine yapılan çalışmaların çoğu, örtük veya açık olarak üç geniş soru tarafından motive edilir: (a) Toplumsal hareketler ne ölçüde siyasi değişime neden olur?, (b) Toplumsal hareketlerin siyasi sonuçları nelerdir?, (c) Toplumsal hareketler bu sonuçlara nasıl ulaşır? Bu nedenle önce, ilgili alanyazındaki en temel tartışmayı incelemek yerinde olacaktır ki, bu da “toplumsal hareketlerin ilk etapta siyasi değişime neden olup olmadığı” sorusaldır. İlk olarak şunu belirtmek mümkündür; çoğu siyaset sosyoloğu toplumsal hareketlerin ilk etapta siyasi değişime neden olduğunu savlasa da, bunun siyaset bilimi literatürü tarafından geliştirilen geleneksel argümanlarla çeliştiği görülür. İkinci olarak yapılması gereken, toplumsal hareketlerin siyasi sonuçları üzerine mevcut araştırmaların kapsamlı ve derinlemesine irdelenmesidir. Nitekim bu konunun gelişiminin izi sürüldüğünde, elde edilen tespit şu şekildedir. Bilim adamlarının bir yandan toplumsal hareket sonuçlarının incelenmesine yönelik yeni yaklaşımlar geliştirirken, öte yandan neredeyse yalnızca kamu politikasında hareket kaynaklı değişikliklere odaklandıkları ve diğer siyasi değişim biçimlerini gözden kaçırdıkları görülmektedir. Üçüncü olarak ise, nedensel mekanizmalar hakkındaki literatürün incelenmesi gerektiğidir. Bu yapıldığında karşılaşılan sonuç ise, yalnızca az sayıda akademisyenin, hareketlerin siyasi değişim yarattığı mekanizmalar hakkında ileri teorilere sahip olduğunun tespitidir. Ayrıca, nedensel mekanizmalara ilişkin mevcut teoriler, yalnızca kuzey demokrasilerindeki toplumsal hareketlere dayanmaktadır ve bunların diğer bağlamlardaki nedensel süreçleri anlamadaki yararları belirsizdir (Bidé, 2015, s. 21).

Toplumsal hareketler üzerine yapılan çalışmaların çoğu, onların en azından bir dereceye kadar siyasi değişime neden olma yeteneğine sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. Yine de bu, çoğu siyaset sosyoloğu tarafından paylaşılan bir görüş olsa da, birçok siyaset bilimci aynı fikirde değildir. Aslında siyaset bilimi literatüründeki geleneksel görüş, toplumsal hareketlerin siyasal değişim süreçleri üzerinde çok az etkisinin olduğu yönündedir (McAdam & Su, 2002, s. 699; Mancur, 1977). Nitekim McAdam ve Su (2002, s. 696) bunun nedenini, siyaset bilimcilerin, alternatif siyasi eylem alanlarını dışlayarak resmi siyasi kurumlara odaklanma eğiliminde olmaları olarak savlamaktadır. Bu durum, özellikle Mouffe’un (2005, s. 10) öne sürdüğü gibi, kolektif eylemin önemini küçümseme eğiliminde olan rasyonalist, bireyci bir yaklaşımla karakterize edilen liberal gelenek içinde faaliyet gösteren bilim insanları için geçerlidir. Yine de, toplumsal hareket düşünürleri arasında bile, toplumsal hareketlerin siyasi değişime ne ölçüde neden olduğu ve bunu hangi koşullar altında gerçekleştirdikleri konusunda anlaşmazlık vardır. Bazıları, diğer siyasi aktörlerle karşılaştırıldığında, toplumsal hareketlerin siyasi değişim süreçleri üzerinde nispeten daha az etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir (Burstein & Sausner, 2005; Giugni, 2007, s. 53-77). Örneğin Giugni’ye (2007, s. 54) göre, toplumsal hareketler, en iyi ihtimalle, kamu politikası değişikliği üzerinde ılımlı bir etkiye sahip olabilir. Bu argüman, 1977 ve 1995 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri’ndeki barış, ekoloji ve nükleer karşıtı hareketlerin politik sonuçlarına ilişkin çalışmasına dayanmaktadır ve Giugni, bu hareketlerde, hareketlerin yalnızca siyasi elitler ve kamuoyu tarafından desteklendiğinde politikayı etkilediğini tespit etmiştir. Burstein ve Sausner (2005, s. 406) ise, kolektif eylemin genellikle politika değişikliği üzerinde çok az etkisi olduğunu öne sürerek bu bakış

açısını desteklemektedir. Bu düşünörlere göre, siyasi partiler ve kamuoyu, politika değişikliğine neden olmada toplumsal hareketlerden daha etkilidir.

Dolayısıyla, toplumsal hareketlerin siyasi sonuçları iki geniş kategoriye ayrılabilir: (a) kamu politikasında hareketin yarattığı bir değişiklik gibi doğrudan sonuçlar, (b) belirli bir konuda kamuoyundaki değişiklikler gibi dolaylı sonuçlar (Cress & Snow, 2000, s. 1065). Bu geniş kategoriler içinde bilim insanları, öncelikle politika sonuçlarına odaklanan daha spesifik sonuç tipolojileri geliştirmişlerdir (Bosi & Uba, 2009, s. 412). Nitekim William Gamson'un 1975'te yayınlanan *Sosyal Protesto Stratejisi* başlıklı kitabı, toplumsal hareketlerin siyasi sonuçlarını inceleyen ilk çalışmaydı. Bu çığır açan çalışmada Gamson, 1800 ve 1945 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde zorlu gruplar olarak adlandırdığı 53 toplumsal hareketi incelemiş ve her birinin hedeflerine ulaşmada ne kadar başarılı olduğunu ölçmüştür. Gamson, hareket başarısını tanımlarken iki faktörü göz önünde bulundurmuştur: (a) "Kabul", diğer deyişle zorlu grubun iktidardakiler tarafından kabul edilip edilmediği, (b) "Yeni avantajlar", diğer deyişle hareketin hedeflerine ulaşıp ulaşamadığı (Gamson, 1975, s. 20-29). Ayrıca Gamson (1975, s. 36), belirtilen hedeflere karşı hareketlerin başarısını da değerlendirmiştir ve zorlu grupların %38'inin başarısız, %49'unun ise başarılı olduğunu tespit etmiştir. Bir başka deyişle, Gamson'un çalışması, toplumsal hareketlerin zamanın neredeyse yarısında en azından bir tür siyasi değişime neden olduğunu göstermektedir. Bu sayede, Frances Fox Piven ve Richard Cloward gibi alanyazında sonradan tanınan bilim insanları da dahil olmak üzere Gamson'un çağdaşları da bir başarı/başarısızlık ikilemi kullanarak toplumsal hareketlerin sonuçlarını değerlendirmişlerdir (Ayrıntı için bkz. Jenkins & Perrow, 1977, ss. 249-268; Piven & Cloward, 1979).

Bununla birlikte, söz konusu yaklaşımın yararlılığı sınırlıydı; zira bir hareketi yalnızca belirtilen hedefleri açısından incelemek, bilim insanlarının istenmeyen siyasi değişim biçimlerini gözden kaçırmasına neden olmaktaydı. İlave olarak, Andrews'un (2001, s. 72) dikkat çektiği gibi, toplumsal hareketlerin amaçları, doğası gereği hem katılımcılar hem de gözlemciler tarafından tartışılır ve başarının tanımlarını karmaşıklaştırır. Dahası, bir hareketin hedefleri genellikle hareket geliştikçe değişir. Bu nedenle, zamanla bilim insanları, başarı/başarısızlık yaklaşımını bir kenara bırakarak ve hareketin yarattığı siyasi değişimi ölçmek için yeni kriterler geliştirerek Gamson'un öncü çalışmalarını değiştirmişlerdir (Earl, 2000; Kriesi vd., 1995). Özellikle bilim insanları, sosyal hareketlerin başarılarının yanı sıra, istenmeyen ve olumsuz sonuçlarını incelemelerine izin veren bir yaklaşım olan hareket sonuçlarına odaklanmaya başladılar. Bu çalışma da, temelde anılan türde bir yaklaşımı benimsemektedir.

Ancak, bu teorik gelişmelere rağmen, siyasi değişimin nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceği konusunda ilgili alanyazında henüz bir fikir birliğinin sağlanamadığı (Bosi & Uba, 2009, s. 410) görölmektedir. Zira ilgili alanyazındaki çalışmaların büyük çoğunluğu kamu politikasında hareket kaynaklı değişikliklere odaklanmıştır (Piven & Cloward, 1979, s. 33). Bunun temel sebebi, bu yaklaşımın sosyal hareketlerin siyasi değişimi etkileyebileceği en açık yollardan birisi olması ve ölçülmesinin de nispeten kolaylığıdır (Burstein & Linton, 2002, s. 382). Bununla birlikte, siyasi değişimi kamu politikasındaki değişiklikler olarak işlevselleştiren çalışmalar bile, bir hareketin politika etkisini ölçmek için farklı göstergeler kullanır. Örneğin, bir hareketin siyasal etkisini değerlendirmede, bazı araştırmacılar kabul edilen yasaları incelerken (Burstein, 1979), diğerleri be-

lirli bir politika için kamu harcamalarını ölçmektedir (Giugni, 2004).

Ancak, birçok bilim insanı, toplumsal hareketlerin kamuoyu üzerinde güçlü bir etkisi olabileceği konusunda hemfikirlerdir. Ayrıca, McCann'ın (1994) öne sürdüğü gibi, eğer bir hareket siyasal kazanımlar elde ederse, bu başarı hareket katılımcıları ve genel olarak yurttaşlar arasında "yeni umutlar ve beklentiler besleyebilir". Nitekim ücret eşitliği hareketi durumunda, hem hareket katılımcıları hem de daha genel olarak toplum tarafından gelişmiş "hak bilinci" olgusu deneyimlenmiştir. Yine işyerinde artan kapasite ve hak talep etme isteği, hem harekete katılanlar hem de harekete tanık olan diğer vatandaşlar tarafından deneyimlenmiştir. Bir başka deyişle, hareket katılımcılarının yaşadığı siyasal bilinç değişiklikleri hareketin kendisinin ötesine yayılabilir ve toplumu etkileyebilir. Bu süreç aracılığıyla bir hareket, içinde bulunduğu toplumun daha geniş siyasal kültürünü etkileyebilir. Zira kamuoyu değişikliği, kurumsal olmayan bir sonuç olmanın yanı sıra, hareketlerin diğer siyasal değişim biçimlerini başarabileceği bir mekanizmadır.

Bu aşamada akla, "Toplumsal hareketler siyasal sonuçlarını nasıl elde ederler?" şeklinde bir soru gelmektedir. Bir toplumsal hareketin herhangi bir siyasal sonuç elde edebilmesi için, en az bir siyasal değişimin nedensel mekanizmasını harekete geçirmesi gerekir. Bu mekanizmaları ortaya çıkarmak, bilim insanlarının bir hareketin belirli bir sonuca nasıl yol açtığını anlamalarına olanak tanıyarak, sosyal hareketler ve siyasal değişim arasındaki ilişkiye dair anlayışımızı geliştirmektedir. Neredeyse son 25 yıldır, araştırmacılar bu mekanizmalara daha fazla bilimsel ilgi gösterilmesi ihtiyacının altını çizmektedirler. Örneğin 2001'de McAdam ve diğerleri (2001) hareketin yarattığı politik değişimin statik modellerinden

politik değişim süreçlerinde işleyen dinamik mekanizmaları dikkate alan bir yaklaşıma geçiş çağrısında bulunmuştur. Diğerleri ise, bir hareketin faaliyeti ile belirli bir sonuç arasında nedensel bir ilişki kurmanın yanı sıra, bilim insanlarının bu sonuca ulaştığı mekanizmaları tanımlamaları gerektiğini savunarak bu çağrıyla tekrarlamışlardır (Andrews, 2001, s. 90; McAdam & Su, 2002, s. 700). Yine de, ilgili alanyazında nedensel mekanizmaları incelemenin önemine ilişkin artan fikir birliği bulunmasına rağmen, aslında çok az çalışmanın bunu yaptığı görülmektedir. Sonuç olarak, toplumsal hareketlerin siyasal değişime nasıl yol açtığına dair bilginin yeterince olduğunu iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, birkaç bilim insanı: (a) Aksama mekanizması, (b) Siyasal erişim mekanizması ve (c) Kamuoyu değiştirme mekanizması, şeklinde üç gelişmiş nedensel mekanizma modelini de araştırmacılara önermektedirler.

4. Özlü Bir Politika Süreci Odağı: Latin Amerika'nın Son Dönem Toplumsal Hareketleri Örnekleriyle

Bir politika süreci yaklaşımı, toplumsal hareketlerin, protestoların ve bunların Latin Amerika'daki siyasal sonuçlarının daha sistematik analizine yönelik faydalı bir ilk kesit sunar. Hareketler ve protestolar, gündem belirleme, politika başlatma, politika oluşturma, uygulama ve geri bildirim döngüleri gibi politika sürecindeki daha geniş aşamalar üzerinde de etkiye sahip olabilir. Bunun önemi, toplumsal hareketlerin çeşitli politika etkilerine sahip olabilmesidir (Kolb, 2007). Ancak, bir aşamadaki etki, diğerinde etkiyi garanti etmeyebilir ve bir aşamadaki aksilikler, mutlaka bir hareketin diğerinde olumlu politika etkileri olmadığı anlamına gelmeyebilir. Nitekim hareketlerin belirli bir kampanyada bu aşamaları sırayla veya hatta hepsini içermesi gerekmediği vurgulanmalıdır.

Herhangi bir aşamadaki bir etki, olumlu bir politika etkisi olarak sayılabilir; bu nedenle, ne kadar artımlı olursa olsun, bu durum değişim için olumlu bir adımdır. Yine bu durum bize, demokratik siyaset bağlamında toplumsal hareketlerin genellikle reformun failleri olduğunu ve bu gerçekleşirse kademeli olma eğiliminde olduğunu hatırlatır. Bir hareketin politika etkisine uzun vadeli bakarsak, sadece acil sorunlara ve kampanyalara odaklanmak yerine, zaman içindeki kümülatif etkilerini de değerlendirebilme olanağına sahip oluruz.

Bir politika süreci odağı, hareketlerin olumlu sonuçları etkilemek için daha büyük olasılıklara sahip olduğu koşullarla ilgili önemli bir soruyu ele almamızı gerektirir. Bu da; “Hareket örgütleri ve yetkililer arasındaki doğrudan veya aracılı etkileşim hangi bağlamlarda politika etkileri sağlar?” sorusaldır. Nitekim doğrudan etkiler, toplumsal hareket protestosunun açık taleplerle ilgili olarak kendi başına başardığı etkilerdir. Aracılı etkiler, siyasi partiler veya dostane devlet kurumları gibi siyasi sistemdeki müttefiklerle birlikte toplumsal hareket protestosunun ve ayrıca olumlu kamuoyunun sonucu olan politika etkilerini ifade eder. Bu nevi soru veya sorular, ilgili sayısız kurum, aktör, çıkar ve bunların güç kaynakları hakkındaki analizimizi keskinleştirmeye büyük katkılarda bulunur. Maruz durum çerçevesinde bu hususa, birkaç iyi bilinen -son dönem- Latin Amerika hareketinden örneklerle özlü bir politika süreci odağı bağlamında kısaca değineceğiz.

Arjantinli Piqueteros (Seçiciler)

Arjantin’in piqueteros’ları (seçiciler), politika sürecinde hareket örgütlerinin doğrudan ve aracılı etkilerinin mükemmel örneklerini sunar. Piqueteros, 1990’larda neoliberal dönemde ortaya çıkan işsiz işçi hareketinin popüler adıydı.

Piqueteros’lar, özelleştirmeyi, işgücü piyasası politikalarını, işsizler ve eksik istihdam edilenler için yetersiz yardımları protesto etmişlerdir. Acil talepleri, yiyecek sepetleri, nakit transferleri ve iş programları şeklinde rahatlamaya odaklanmıştır. Etkileyici gösterileri ve yeni doğrudan eylem biçimleri (yol blokları), hükümeti sorunu kabul etmeye ve çözmeye zorlayarak politika gündeminde doğrudan etkiler yaratmıştır. Ayrıca, Piqueteros hareketinin doğrudan politika uygulama etkileri de görülmüştür. Nitekim Arjantin korporatist geleneğindeki Picketer kuruluşları, yeni ve genişletilmiş yardım programları uygulamaya başlamışlardır. Piqueteros hareketinin ayrıca politika oluşturmada aracı etkileri de olmuştur. Parti siyasi müttefikleri ve gözcülerin sempatanları, politikaların oluşturulmasına katılımlarını ve yasama ve yürütme organındaki uygulamadaki rolleri de kolaylaştırmıştır (Rossi, 2015).

Şili Öğrenci Hareketi

Sosyal hareket protestolarının da önemli dolaylı siyasal etkileri olabilir. Bunlar, müttefikleri veya kamuoyunu etkiledikleri sonuçlara atıfta bulunur ve bunlar daha sonra bağımsız olarak sonuçları etkiler. Siyasal erk ve siyasaları, hareketlerin gündeme getirdiği sorunları ele alır; ancak, çözüm şekilleri açık talepleri yansıtabilir veya yansıtmayabilir. Bu anlamda, 2011-2015 Şili öğrenci hareketi, hareketin dolaylı politika etkilerine iyi bir örnek sunmaktadır (Bidegain, 2015). Nitekim 2011-2012 yıllarında Şili üniversite ve orta öğretim öğrencileri, neredeyse her ay bir dizi kitlesel protesto eylemi başlatmışlardır. Şili öğrenci hareketi, herkes için fırsat eşitliği adına, sistem genelinde ücretsiz, kaliteli eğitim ve devlet harçlarını kabul eden özel okullarda kar amaçlı eğitime son verilmesini talep etmiştir. Bu talepler, devletin askeri diktatörlük (1973-1990) döneminde getirdiği mevcut özelleştirilmiş, pahalı ve adaletsiz sistemin

izin verdiğinden çok daha büyük bir rol almasını gerektirmekteydi. Nitekim sonuçta eğitim sisteminin piyasa yönelimi, Şili hükümeti için çok önemli bir konu haline yükselmiş ve öğrenci hareketinin talepleri doğrultusunda taleplere, dönemin siyasal erki tarafından rasyonel çözümler getirilmiştir.

Ekvador ve Bolivya'daki Yerli Halk Hareketleri

Latin Amerika'nın son dönemdeki en güçlü toplumsal hareketleri arasında görülen Ekvador ve Bolivya yerli halk hareketleri, hareketin zaman içindeki kümülatif siyasal etkilerine dair önemli tespitler ve fikirler sunmaktadır. Bu hareketlerin çağdaş tezahürü 1980'lerde ortaya çıkmış olup, birbirleriyle bazı önemli özellikleri paylaşırlar. Ekvador ve Bolivya yerli halk hareketleri, kendilerini savundukları halkların temsilcisi olarak gören heterojen örgütlerden oluşur ve federasyonlar ve konfederasyonlar halinde toplanırlar. Bu örgütlerin çoğu ve dolayısıyla liderleri kendilerini halkları ve devlet arasında muhatap olarak görmekte, dolayısıyla kendilerini belirli bir siyasi işleve sahip olarak kabullenmektedir. Yaylalardaki yerli konfederasyonları, yerli köylülerin ve ova yerli konfederasyonlarının çıkarlarının toplamı, daha otokton kültürleri kapsar. Yayla yerlileri ise, coğrafi olarak yoğunur ve demografik olarak daha çokturlar. Ova yerlileri daha az sayıda ve coğrafi olarak daha fazla yayılmış durumdadır. Her iki ülkede de 1980'lerde önemli aracılı siyasal etkiler meydana gelmiştir. Onlar ve müttefik partiler ve yürütme organı yetkilileri, politika sürecinin tüm aşamaları boyunca, özellikle iki dilli eğitim olmak üzere, yerel kültürel meseleleri ortaya koymuşlar (Yashar, 2005); programları yürüten yerli kuruluşlar aracılığıyla, merkezi yönetim üzerinde siyasal uygulamalar başarmışlardır ve taleplerini elde etmede çözüm odaklı bir yaklaşım izlemişlerdir.

Sonuçta Ekvador ve Bolivya yerli halk hareketleri, neoliberal istikrar ve yapısal uyum politikalarına karşı çok sektörlü koalisyonlara öncülük etmişlerdir. Örneğin Ekvador'da, seferberlik, kongre politikasıyla bağlantılı olarak, önemli aracılı siyasal etkilere yol açmıştır. Başkanlık tarafından başlatılan mevzuat sıklıkla ertelenmiş, deyim yerindeyse sulandırılmış veya başka bir şekilde değiştirilmiştir. 1990'ların ortalarındaki tarım kalkınma yasası buna bir örnektir. 1998 anayasa reformu ise, bu durumun bir doruk noktası olmuştur; dolayısıyla hareket, talep ettiği birçok vatandaş hakkı için anayasal statü kazanmıştır (Martínez Novo, 2009, s. 17). Bolivya'da ise, simgesel aracılı siyasal etkiler koka ekimi ve özelleştirme politikalarını içermiştir ve yerli köylü örgütleri, Bolivya hükümetini ABD sponsorluğundaki koka eradikasyon programlarının uygulanmasının çeşitli yönlerini değiştirmeye zorlayan bazı başarılar elde etmişlerdir (Silva, 2015, ss. 30-33).

5. Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler, Siyaset ve Demokrasi İlişkisi

Latin Amerika, son 25 yılda toplumsal hareketlerin ve protestoların yeniden canlanmasını yaşamıştır. Bunda, 20. yy.da Latin Amerika ülkelerinin çoğunda görülen acımasız askeri rejimlerin sona ermesinden sonra deneyimlenen demokratikleşme çabalarının yanında, yine acımasız şiddet olayları ve insanlık suçları içeren iç savaşlar, kıtanın mağdur sosyal gruplarının köklü hak taleplerinde bulunmalarını hem kamçulamış hem de kolaylaştırmıştır. Özellikle 1980 sonrası hız kazanan neoliberalizm ideolojisi, kıtada yeniden canlanan toplumsal hareketlilik seferberliğini derinden etkilemiştir. Bu kapsamda, sınıf, statü grubu ve güç ilişkilerindeki adaletsizliklere karşı etkin toplumsal hareketler ve yeni model protestolar görülmüş; bazı toplumsal kesimler, "buen vivir (iyi yaşamak)", dayanışmacı ekonomi ve katılımcı

demokrasi gibi alternatif ekonomik, sosyal ve politik modeller önermişlerdir. Ancak, tüm bu toplumsal hareket ve yeni protestoların hepsinin de kamusal yaşama, kamusal iyiye, kamusal yararlar tehdit olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Latin Amerika'da deneyimlenen bu nevi toplumsal hareketler, aynı zamanda neoliberalizmin, bireysel, etnik ve kültürel kimliğe dayalı çeşitlilik için özgürlük ve hoşgörüyü teşvik etmesini de teşvik etmiştir. Bu da, gerek Afro-Latin'in uyanışıyla birlikte yerli halkların hızla organize olabilmesine, onların hak talep arayışlarındaki demokratik girişimlerinde ki hızlı genişlemeye, gerekse kıtada çevre bilincinin de bu dönemde önemli ölçüde artmasına olanak sağlamıştır (Silva, 2015, ss. 27-28).

Nitekim 2000'lerin başında radikal neoliberalizmin altın çağını gerilemesinin ardından, Latin Amerika'da sol ve merkez sol hükümetlerin yeniden canlanması bir yandan yeni fırsatlar yaratırken, öte yandan toplumsal hareketler için yeni tehditler ortaya çıkarmıştır. Bazıları, sol hükümetlerin kalkınma politikalarını ve siyasi merkezleşmeyi şiddetle protesto etmişlerdir; zira bunlar kazanılmış vatandaşlık ve etnik haklar için çok ciddi tehlikeler içeriyordu. Diğerleri ise, sol hükümetlerle ve örgütlü karşı seferberliklerle uyumluydu. Bu gelişmeler, özellikle yerli halkları ve enerji (petrol, gaz ve hidroelektrik) madenciliği, tarım ticareti ve balıkçılık alanlarında mega kalkınma projeleri gibi 'yeni sömürü' girişimleri ile karşı karşıya kalan diğer kırsal etnik azınlıkları yakından etkilemiştir. Böylece, Latin Amerika'nın zengin fakir, marjinalize edilmiş, yeterince temsil edilmemiş ve sosyal adalet için örgütlenen dışlanmış sosyal grupları varlıklarını sürdürmüşlerdir. O zaman da, günümüzde olduğu gibi, Latin Amerika toplumsal hareketleri, gerek geleneksel olmayan politikalara ve diğer kendilerini yıkıcı politikalarından korumak, gerekse ekonomik, sosyal

ve politik kapsayıcılığı zorlamak için direniş biçimleri geliştirmişlerdir (Alvarez & Escobar, 1988; Escobar & Alvarez, 1992).

Kültürel yaklaşımın değerli katkılarına rağmen, Latin Amerika'da son 25 yıldaki toplumsal hareketlerin birçoğu daha geleneksel özellikler sergilemiştir. Bunların bazıları, örneğin borç moratoryumu, özelleştirme ve serbest ticaret karşıtı hareketler ve sendikalar, özellikle kamu sektörü ve köylü birlikleri tarafından seferberliğin devam eden önemi gibi taleplerinde ve şikayetlerinde kesinlikle maddidir. Diğerleri ise, örneğin yerli halk hareketleri gibi, materyali kültürel olanla iç içe geçirir ki, bu duruma, Ekvador'daki CONAIE'nin (*Confederation of Indigenous Nationalities of Ecuador [Ekvador Yerli Milliyetler Konfederasyonu]*) veya Bolivya'daki CSUTCB (*Confederación Sindical Única de Trabajadores Campesinos de Bolivia*) ve hatta CIDOB'in (*Confederation of Indigenous Peoples of Bolivia [Bolivya Yerli Halkları Konfederasyonu]*) talep listelerinde tanık olunmaktadır. Nitekim bu yerel halk kuruluşlarıncı gündeme taşınan özerklik ve vatandaşlık haklarına ilişkin iddialar, ayrıca ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrol veya erişim ile de bağlantılıdır (Silva, 2015, s. 29).

Nitekim demokratik rejimler, görece açıklıkları, muhalefete hoşgörülü olmaları ve örgütlenme ve bilgi edinme özgürlükleri nedeniyle elbette toplumsal hareketler için genellikle elverişli siyasi fırsat yapıları olarak kabul edilir (della Porta, 2013). Daha az sıklıkla düşünülen ise, toplumsal hareketlerin demokratik kurumların inşasına katkıda bulunup bulunmadığıdır. Ancak bu hipotez, ampirik bir sorunsaldır ve başka bir detaylı çalışmanın konusu olabilecek nitelikte değerlidir. Buna cevap kısmen, bir hareket organizasyonunun amaçlarına ve bunları demokraside ilerleyebilmek adına algılayıp algılamadığını bağlıdır. Örneğin, CONAIE'nin kalıcı

hedeflerinden birisi, siyasa oluşturma sürecinde önemli bir oyuncu olmaktadır. Nitekim 2001 yılında, on yıldan fazla neoliberalizm karşıtı seferberliğin ardından, CONAIE değişimi gerçekleştirmenin bir aracı olarak demokrasi olgusunun değeri üzerine yönelmiştir. Neoliberalizm karşıtı yoğun protestolar döngüsünden sonra, CONAIE'nin bir kolu muhalif genç subayları kapsayan bir askeri darbe düzenleyerek, Başkanlık sarayını basmış ve Cumhurbaşkanı devirerek, Ekvador ve Peru'daki 1960'lar ve 1970'lerdeki siyasal rejimler doğrultusunda son derece kısa ömürlü ilerici bir sivil-askeri hükümet kurmuşlardır. Bu durumda, aşıkardır ki, asli sosyo-ekonomik ve etnik hedefler demokratik hedef ve bağlılıkların önüne geçmiştir. Ancak, CONAIE, fikir ve talepleri darbe talihsizliği tarafından zayıflatılmış olsa da, kısa süre sonra demokratik yaklaşım, kabul ve uygulamalara geri dönmüştür (Silva, 2015, s. 36).

Bolivya, Ekvador veya Latin Amerika'nın başka yerlerinde katılımcı ve çoğunluk kurallı demokrasisi, azınlık (genellikle mülk sahibi) çıkarların korunmasına odaklanan temsili demokraside mümkün olandan daha fazla sosyo-ekonomik eşitliğin ve daha geniş bir toplumsal çıkar yelpazesinin kapsayıcılığının geliştirilmesinin hizmetindedir. Elbette bu daha radikal demokrasi vizyonunun uygulanması hareketin kontrolü dışındaydı. Radikal popülist demokrasilerin belirli biçimleri, adlandırıldıkları gibi, toplumsal hareket seferberliğinin dolaylı ve çoğu zaman istenmeyen sonuçlarıydı. Bununla birlikte, Bolivya gibi bazı durumlarda, önemli ulusal hareketler, gücün merkezileşmesi ve çoğunluk yönetimi ile hemfikir; zira bunlar, siyasi haklara ek olarak sosyo-ekonomik hakların desteklenmesi anlamına gelen daha büyük demokrasiyi her zaman engellemiş olan kazanılmış çıkarların muhalefetini zayıflatmanın araçlarıydı (Garcés, 2010; Munck, 2020, s. 25).

Dolayısıyla, Latin Amerika'da toplumsal hareketler, siyaset ve demokrasi ilişkisi bağlamında demokratik rejimlerin toplumsal hareketleri nasıl ve hangi yönleriyle etkileyebileceği önemli bir sorunsaldır. Bu kapsamda, Silva'nın (2009, ss. 44-47) eleştirel eserlerinde vurguladığı gibi, çıkar aracı rejimleri ve sosyal hareketler, diğer etmenlerin yanı sıra, siyasi katılımın ifadeleridir. Kapsayıcılık arayışında oldukları için, bazen çıkar aracılığı kurumlarını etkilemeye çalışırlar. Örneğin, Arjantinli piqueteros ve Brezilya'daki birçok toplumsal hareket örgütü gibi, Bolivya ve Ekvador'daki yerli hareket örgütlerinin de birçoğu korporatist bir sistemden yana idi. Bolivya, Arjantin ve Brezilya'da devlet politika yapıcı kurumlara korporatist benzeri erişimi güvence altına almada aracılı ve dolaylı siyasi etkileri elde ettiler; ancak, Ekvador'da başarısız oldular. Orada devlet, ihtiyaçlarını yorumlayarak, gerekli kriterleri karşılayan tüm vatandaşlara hedefli politikalar tasarlayarak ve sunarak popüler sektör çıkarlarını (kuruluşları değil) birleştirir. Bu, Silva'nın devlet işletmeciliği olarak adlandırdığı bir çıkar aracılık sistemidir; zira toplumsal hareket aktivizminin istenmeyen bir sonucu oldu. Bolivya'da, Silva'nın çekişmeli bir çıkar aracılık sistemi olarak adlandırdığı, oldukça gayri resmi bir sistem de ortaya çıktı. Hareket örgütleri hükümet politikasını protesto eder, hükümet sonunda müzakere eder ve müzakereye uyar. Süreç, birçok sorun alanında ritüelleştirilmiş biçimde tekrarlanır (Tilly, 1978; Ancelovici vd., 2015).

6. Tartışma/Tespitler

Bu çalışmada, Latin Amerika toplumsal hareketlerinin ulusal-popüler dönemden uzun neoliberal sürece ve artık sona ermekte olan ilerici veya post-neoliberal döneme kadar faaliyet gösterdiği bağlam irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma Latin Amerika'daki toplumsal hareketlerin karmaşıklığını ve özellikle çok

farklı bağlamlarda geliştirilenlerin neden herhangi bir teorik çerçeve tarafından yakalanmaya karşı dirençli olduğunu ortaya koymuştur. Zira yukarıda kısaca değinilen toplumsal hareketler yelpazesini anlamlandırmak için bir dizi teorik çerçeve geliştirilmiştir, ki bunlar, herhangi bir zamanda bir bilim topluluğu tarafından paylaşılan yöntemler, teknikler ve değerler kümesi olarak tanımlanabilir. Keza Latin Amerika'daki karmaşık toplumsal hareketler mozağının haritasını çıkarma sürecini başlatmak için bazı büyük toplumsal hareketlerin bir dizi taslağını siyaset-demokrasi- protesto sarmalında ve bu hareketlere etki eden itici güçler bağlamında tespit etmek ve böylece çözümlmek gerekir.

Bu bağlamda, söz konusu itici güçlerin tespiti şu şekildedir (Munck, 2020):

(a) Latin Amerika'da toplumsal hareketlilik bağlamında birinci itici güç, sendika veya işçi hareketidir. Nitekim bölgede sendika veya işçi hareketi, özellikle 1970'lere kadar olan ulusal-popüler dönemde tarihsel olarak önemli bir rol oynamıştır. Bölgede demokratikleşmenin ve sivil toplum gelişimi bağlamında, ilk istikrarlı sendikalar postkolonyal tarım-ihracat ekonomisi ile ilgili olarak oluşturulmuş ve bunlar büyük ölçüde göçmen işçilere dayanmıştır. 1930 sonrası sanayileşme ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede emek, genel bir kabulde "millileştirilmiş"; böylece, toplumsal hareketler ve devlet ilişkisinde bir anahtar oyuncu haline gelmiştir. Sendikalar da, sivil toplumun öncüleri ve böylece hak/hukuk arayışından yola çıkan birçok milliyetçi toplumsal harekette, kendi sosyal ilişkileriyle birlikte en önemli sosyal bileşen haline gelmiştir. Sendikalar üzerinde devletin kontrolü anlamına gelen korporatizm ise, önemli coğrafi ve bölgesel farklılıklara rağmen, bu ilişkinin bir önemli özelliği ve bileşeni gibi bir nitelik kazanmıştır. Nitekim Arjantin'deki Peronist işçi hareketi, olağanüstü düzeyde bir

örgütlenme ve toplumsal dayanışma, işyerinde gayri resmi bir taban varlığı ve güçlü bir şekilde komünalist işçi sınıfı mahalleleri ile eşleşen bir pan-sınıf siyasi harekete tabi olmasıyla bu modelin simgesidir. Bu nedenle, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi çağdaş Latin Amerika'da da işçi hareketinin çok küçültülmüş bir toplumsal güç olduğu vurgulanabilir. Zira çalışma ve çalışma ilişkilerinin kayıt dışılaştırılması ve güvensizleştirilmesi sendikal yoğunluğun zamanla altını oymuş ve onun itici gücünü toplumsal hareketlilik bağlamında zayıflatmıştır. Bu durum da, Latin Amerika'da toplumsal hareketlerin devlet mekanizması karşısında zayıf kalmalarına yol açmıştır.

(b) Latin Amerika'da toplumsal hareketlilik bağlamında ikinci itici güç, köylülerin ve topraksız kırsal işçilerin hareketidir, ki bunu, bölgede ikinci büyük tarihsel toplumsal hareket olarak görmekteyiz. Nitekim 1910'daki Meksika Devrimi'nden 1959'daki Küba Devrimi'ne ve Kolombiya'daki uzun süredir devam eden isyana kadar, köylüler Latin Amerika'da toplumsal ve politik dönüşümün ön saflarında yer almışlardır. Kapitalist sömürünün eski ve yeni biçimleri, kırsal direniş biçimleri de dahil olmak üzere, kırsal alanlarda bir aradadır. Böylece, Kolombiya'da 1950'lere uzanan bir kırsal örgütlenme ve isyan geleneği, "bağımsız cumhuriyetleri" ikili iktidar örneklerine dönüştürmek için komünist isyan modelleriyle birleştirilmiştir. Farklı bir şekilde, Brezilya'da 1960'ların başında küçük toprak sahiplerini örgütleyen köylü birlikleri ile kırsal işçileri örgütleyen ulusal bir kırsal işçi konfederasyonunun bir bileşimi göze çarpmaktadır. Bu nedenle, Latin Amerika'daki köylü hareketlerinin toplumsal hak arayış hareketliliğine yeni bir soluk getirdiği ve genellikle "yeni" toplumsal hareketlerin en iyi örnekleri olarak görüldüğü vurgulanabilir. Bu bağlamda, nihayetinde köylüler ve topraksız kırsal işçi faaliyetlerinin, orijinal

bir yetkilendirme stratejisinin ön saflarında yer alan toplumsal hareketler ve büyük bir bölgesel ve uluslararası etkiye sahip olan toplumsal ilişkilerin metadan arındırılması için ortak bir çaba olduğunu söylemek mümkündür.

(c) Latin Amerika'da toplumsal hareketlilik bağlamında üçüncü itici güç, topluluk, mahalle derneği ve daha genel olarak yerel temelli toplumsal hareketlerdir, ki bunu, bölgede üçüncü tarihsel toplumsal hareket olarak görmekteyiz. Nitekim Latin Amerika'da kökenlerinden itibaren, işçi hareketi her zaman güçlü bir topluluk varlığına sahipti ve işyeri/topluluk bağlantıları, başlangıçta sanayileşmekte olan ülkelerde olduğundan daha güçlüydü. Keza kapitalist işletmelerin ekonomik entegrasyonu ve çeşitli serbest meslek ve marjinal girişim biçimleri bu sinerjiyi kısmen açıklamaktadır. Daha geniş anlamda, Foweraker'ın (1995, s. 4) işaret ettiği gibi, "Latin Amerika'da kentsel toplumsal hareketleri ayakta tutan şey genellikle bir komşuluk duygusudur. Bu da yoğun ağ oluşturma ve karmaşık Mübadele ve karşılıklılık ilişkileri yoluyla yaratılır." İşyerinde dayanışma, sosyal ilişkileri sürdüren, kimlik inşa eden ve ortak talepler platformu oluşturan bir komünalizm ile eşleşir. Askeri yönetim dönemlerinde, işçi sendikaları ve sol partiler devlet müdahalesine tabi olduğundan, kitle mücadelesi bir topluluk tabanına dayanmak ve kiliseler ve insan hakları örgütleri gibi diğer müttelikleri getirmek zorunda kalmıştır.

7. Sonuç

Yukarıda sunulan tartışma/tespit ögesi üç toplumsal hareketin itici gücüne rağmen, Latin Amerika'daki "yeni" toplumsal hareket ahlakını simgeleyen bir tür hareket varsa, o da muhtemelen yerlilerinkidir. Nitekim Bolivya ve Ekvador'daki yerli hareketliliği, son dönemde bölgede aktif olan en önemli toplumsal hareketlerdir; ancak,

daha yüksek oranda yerli nüfusuna sahip Peru'nun bu tür hareketleri görmediğini düşünürsek (en azından kısmen yerlilerin baskılanmasından dolayı) bir genelleme yapmaktan kaçınmak daha uygun olabilir. Yerli hareketlerin yükselişini açıklayan bir argüman, 1990'larda korporatist devletten neoliberal modele geçişin "etnik" veya kimlik taleplerini teşvik etmesidir. Bununla birlikte, en azından Ekvador'da "içerme ve sosyal hareketlilik arzusunun, yerli kültürel siyasette farklılık arayışından daha güçlü motivasyonlar olduğu da savlanabilir. Bir başka deyişle, kimi araştırmacılar tarafından postmodern olarak bile görülen "yeni" yerli hareketleri, çok "eski" işçi hareketinin hedeflerine benzer amaç ve hedeflere sahip olup, bunların, sosyo-ekonomik bir perspektiften ziyade kültürel bir perspektife sahip "yeni" salt kimlik temelli hareketleri olmadığını savlamak mümkündür.

Latin Amerika'daki toplumsal hareketlerin yükselişi ve düşüşü, kalkınmanın daha geniş politik ekonomisi, belirli birikim rejimleri ve egemen hegemonik düzen seti içerisinde şekillenmiştir. Ayrıca, Latin Amerika'daki günümüzün toplumsal hareketlerinin pratikte kendi demokratik eşdeğerleri bağlamında geliştiğini ve şekillendiği de söylemek pek yanlış olmayacaktır. Zira Latin Amerika'daki toplumsal hareketler her zaman dikkat çekmiştir; bununla birlikte, bu konuda üzerinde anlaşmaya varılan paradigim mevcut değildir; hele ki, Latin Amerika'da bu meyanda genel kabul görmüş bir paradigmadan bahsetmek asla mümkün değildir.

Bu nedenle, bölgedeki söz konusu toplumsal hareketleri anlayabilmek için kullanılan teorik paradigmaların güçlü ve zayıf yönlerini Latin Amerika perspektifinden gözden geçirmek bu çalışmanın ana yaklaşımı olmuştur. Zira bu çalışma bağlamında Latin Amerika coğrafyasında onlarca yıldır görülen zengin bir çeşitliliğe

sahip toplumsal hareketleri çözümlenebilirlik amacıyla kullanılan teorik paradigmalara güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin yapılan Latin Amerika perspektifli bu analiz, Güney Amerika'nın insanların failliklerini ön plana çıkaran yeniden canlanmış bir paradigma önermektedir. Bu yeni ve farklı paradigmanın, siyaset, demokrasi ve protesto sarmalında yeni bir Latin Amerika toplumsal hareketler ve devlet ilişkisini de betimleyip şekillendirdiği ve her şeyin ötesinde, bölge ülkelerinde demokratik siyaseti tekrar canlandırdığı tespit edilmiştir. Ancak, 2000 yılından sonra bölge ülkelerinde zaman zaman iktidara gelen ilerici hükümetler dalgasının sürdürülemezliği halinde, gelecek 10 yılda bölgede müstakbel sosyal dönüşümlerin itici güçleri olarak toplumsal hareketlere yeniden odaklanmak da yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Alvarez, S., & Escobar, A. (Eds.) (1988). *Cultures of politics, politics of cultures: Revisiting Latin American social movements*. Westview Press.
- Ancelovici, M., Dufour, P., & Nez, H. (2015). *Street Politics in the Age of Austerity*. Amsterdam University Press.
- Andrews, K. T. (2001). Social Movements and Policy Implementation: The Mississippi Civil Rights Movement and the War on Poverty, 1965 to 1971. *American Sociological Review*, 66(1), 71-95.
- Bach, M. (2005). *Kaplan AP World History 2005*. Kaplan Pubs.
- Bidé, Y. M. (2015). Social Movements and Processes of Political Change: The Political Outcomes of the Chilean Student Movement, 2011-2015 (Publication No. 10169573) [MA dissertation, Brown University Providence, RI]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Bidegain, G. (2015). Autonomización de los movimientos sociales e intensificación de la protesta: Estudiantes y Mapuches en Chile (1990-2013) (Publication No. 101445167) [Doctoral dissertation, Universidad Católica de Chile, Santiago, Chile]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Blaxill, L., & Beelen, K. (2016). A Feminized Language of Democracy? The Representation of Women at Westminster since 1945. *Twentieth Century British History*, 27(3), 412-449.
- Bosi, L., & Uba, K. (2009). Introduction: The Outcomes of Social Movements. *Mobilization: An International Quarterly*, 14(4), 409-415.
- Burstein, P. (1979). Public Opinion, Demonstrations, and the Passage of Antidiscrimination Legislation. *The Public Opinion Quarterly*, 43(2), 157-172.
- Burstein, P., & Linton, A. (2002). The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence and Theoretical Concerns. *Social Forces*, 81(2), 381-408.
- Burstein, P., & Sausner, S. (2005). The Incidence and Impact of Policy-Oriented Collective Action: Competing Views. *Sociological Forum*, 20(3), 403-419.
- Cress, D. M., & Snow, D. A. (2000). The Outcomes of Homeless Mobilization: The Influence

- of Organization, Disruption, Political Mediation, and Framing. *American Journal of Sociology*, 105(4), 1063-1104.
- della Porta, D. (2013). *Can Democracy be Saved?*. Polity Press.
- Earl, J. (2000). Methods, Movements, and Outcomes. Methodological Difficulties in the Study of Extra-Movement Outcomes. J. Earl (Ed.), *Research in Social Movements, Conflicts and Change* içinde (ss. 3-25). Emerald Group Publishing Limited.
- Escobar, A., & Alvarez, S. (Eds.) (1992). *The making of social movements in Latin America*. Westview Press.
- Foweraker, J. (1995). *Theorizing Social Movements*. Pluto Press.
- Gamson, W. A. (1975). *The Strategy of Social Protest*, The Dorsey Series in Sociology. Dorsey Press.
- Gamson, W. A. (1990). *The Strategy of Social Protest*, (2. baskı), Wadsworth Pub.
- Garcés, F. (2010). *El Pacto de Unidad y el proceso de construcción de una propuesta de constitución política de Estado: Sistematización de una experiencia*. Centro Cooperativo Sueco.
- Giugni, M. (1998). Was It Worth the Effort? The Outcomes and Consequences of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 371-393.
- Giugni, M. (2004). *Social Protest and Policy Change: Ecology, Antinuclear, and Peace Movements in Comparative Perspective*. Rowman & Littlefield.
- Giugni, M. (2007). Useless Protest? A Time-Series Analysis of the Policy Outcomes of Ecology, Antinuclear, and Peace Movements in the United States, 1977-1995. *Mobilization: An International Quarterly*, 12(1), 53-77.
- Giugni, M., McAdam, D., & Tilly, C. (Eds.) (1998). *From Contention to Democracy*. Rowman & Littlefield Pub.
- Kriesi, H., Koopmans, R., & Duyvendak, J. W. (1995). *New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis, Social Movements, Protest, and Contention*, Vol. 5. University of Minnesota Press.
- Jenkins, J. C., & Klandermans, B. (Eds.) (1995). *The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements, Social Movements, Protest, and Contention*. Vol. 3. University of Minnesota Press.
- Jenkins, J. C., & Perrow, C. (1977). Insurgency of the Powerless: Farm Worker Movements (1946-1972). *American Sociological Review*, 42(2), 249-268.
- Johnston, H. (2011). *States and Social Movements*. Polity Press.
- Johnston, H. (2014). *What Is a Social Movement? What Is Sociology*. Polity Press.
- King, B. G., Dahlin, E. C., & Cornwall, M. (2005). Winning Woman Suffrage One Step at a Time: Social Movements and the Logic of the Legislative Process. *Social Forces*, 83(3), 1211-1234.
- Kolb, F. (2007). *Protest and Opportunities: The Political Outcomes of Social Movements*. Campus Verlag.
- McCann, M. W. (1994). *Rights at Work: Pay Equity Reform and the Politics of Legal Mobilization. Language and Legal Discourse*. University of Chicago Press.
- Mancur, O. (1977). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press.
- Martínez Novo, C. (2009). Introducción. C. Martínez Novo (Ed.). *Repensando los movimientos indígenas* içinde (ss. 9-38). FLACSO.
- McAdam, D., Tarrow, S. G., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge Studies in Contentious Politics. Cambridge University Press.
- McAdam, D., & Su, Y. (2002). The War at Home: Antiwar Protests and Congressional Voting, 1965 to 1973. *American Sociological Review*, 67(5), 696-721.
- Meyer, D. S., Jenness, V., & Ingram, H. M. (Eds.) (2005). *Routing the Opposition: Social Movements, Public Policy, and Democracy, Social Movements, Protest, and Contention*. Vol. 23. University of Minnesota Press.
- Meyerowitz, J. (2008). A History of "Gender". *The American Historical Review*, 113(5), 1346-1356.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political, Thinking in Action*. Routledge.
- Munck, R. (2020). Social Movements in Latin America: Paradigms, People, and Politics. *Latin American Perspectives*, 47(4), 20-39.
- Ortiz, I., Burke, S., Berrada, M., & Cortés, H. (2013). *World Protests 2006-2013*. Working Paper No 2013. Initiative for Policy Dialogue,

- Columbia University. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2374098
- Peruzzotti, E., & Smulovitz, C. (2000). Societal Accountability in Latin America. *Journal of Democracy*, 11(4), 147-158.
- Petras, P., & Veltmeyer, H. (2006). Social Movements and the State: Political Power Dynamics in Latin America. *Critical Sociology*, 32(1), 83-104.
- Piven, F. F., & Cloward, R. A. (1979). *Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail*. Vintage Books.
- Rossi, F. M. (2015). Beyond clientelism: The Piquetero movement and the state in Argentina. P. Almeida & A. Cordero (Ed.), *Handbook of Social Movements across Latin America* içinde (ss. 22-29). Springer.
- Silva, E. (2009). *Challenging neoliberalism in Latin America*. Cambridge University Press.
- Silva, E. (n.d.) Concluding reflections on the second wave of popular incorporation for a postneoliberal era. E. Silva & F. M. Rossi (Ed.) *Reshaping the Political Arena in Latin America: From Resisting Neoliberalism to the Second Incorporation* içinde (ss. 11-22). Unpublished manuscript.
- Silva, E. (2015). Social Movements, Protest, and Policy. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 100, 27-39.
- Tarrow, S. G. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, (Göz. Geç. 3. baskı). Cambridge Studies in Comparative Politics. Cambridge University Press.
- Tarrow, S. G., & Tilly, C. (2007). Contentious Politics and Social Movements. C. Boix and S. C. Stokes (Ed.), *The Oxford Handbook of Comparative Politics* içinde (ss. 32-40). Oxford University Press.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Random House.
- Tilly, C. (1999). From Interactions to Outcomes in Social Movements. M. Giugni, D. McAdam, and C. Tilly (Ed.), *How Social Movements Matter, Social Movements, Protest, and Contention*, Vol. 10 içinde (ss. 253-270). University of Minnesota Press.
- Yashar, D. (2005). *Contesting citizenship in Latin America: The rise of indigenous movements and the postliberal challenge*. Cambridge University Press.